

dr hab. Michał Skop
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Humanistyczny
Instytut Literaturoznawstwa
Kierunek Filologia Germańska

Recenzja rozprawy doktorskiej **Grzegorza Wilgi**
Odra jako śląskie miejsce pamięci
w kontekście stosunków polsko-niemieckich w latach 1918–2018
(praca doktorska pod kierunkiem prof. dra hab. Marka Hałuba,
Wrocław 2019, ss. 305)

Przedłożona do oceny praca doktorska jest na swój sposób osiągnięciem pionierskim, ponieważ autor podjął w niej „próbę przedstawienia Odry jako fenomenu regionalnej kultury w kontekście stosunków polsko-niemieckich jako śląskiego miejsca pamięci” [str. 7]. Odra, które swoje źródła bierze w czeskich Sudetach, stanowiąc jedną z największych w zlewisku Morza Bałtyckiego, i drugą, po Wiśle, pod względem długości rzeką w Polsce, nie doczekała się jak dotąd – jako przestrzeń pamięci – zarówno w języku polskim, jak i niemieckim pełnego opracowania.

W dziewięciu głównych rozdziałach rozprawy doktorskiej Pan mgr Grzegorz Wilga zebrał, zestawiał oraz scharakteryzował wszystkie te pozycje, które dotyczą Odry nie tylko jako przestrzeni pamięci, ale jak podaje Autor „miejsce jej krystalizacji” [str. 4] w ciągu ostatnich stu lat, począwszy od zakończenia I wojny światowej po czasy współczesne,

a więc 2018 rok. Wybór ramy czasowej wydaje się uzasadniony również z tego powodu, ponieważ XX wiek jak żaden inny przeformował sposób postrzegania świata, doprowadzając do sytuacji, w której także rzeki stały się symbolami danego regionu.¹ W dodatku to właśnie region przyczynił się do wykształcenia trwałej pamięci zbiorowej, która oddziałuje na wszystkich, nie tylko na mieszkańców Śląska, ale także, a może przede wszystkim, na jego badaczy i autorów opracowań.

Praca doktorska mgra Grzegorza Wilgi składa się z sześciu rozdziałów głównych oraz wstępu, podsumowania i bibliografii. W rozdziałach 1–2 Doktorant w skrupulatny sposób przedstawił stan badań dotyczących Odry, nakreślił podstawę metodologiczną wraz z kontekstem teoretycznym (kultura pamięci, symbole, rzeka jako miejsce konkretyzacji zbiorowej pamięci), zaś w rozdziałach 3–6 zestawił bogaty materiał potwierdzający postawioną w tytule dysertacji doktorskiej tezę. Innymi słowy na 240 stronach pracy przeprowadził hermeneutyczną analizę i interpretację tekstów źródłowych oraz podjął próbę ukazania Odry jako miejsca pamięci na Śląsku.

Trzeba przyznać, że rozdziały 4–6 zatytułowane „Odra: rzeka narodowa na polskim Śląsku (1945–1989)”, „Odra: miejsce pamięci w podzielonych Niemczech”, „Odra w nowych uwarunkowaniach kultury pamięci w Polsce i Niemczech po 1989 roku” należą do najbardziej udanych partii pracy. Autor włożył wiele wysiłku w ukazanie różnorodnych aspektów m.in. ideologicznych, gospodarczych, turystycznych, społecznych związanych z postrzeganiem i rolą Odry, a więc tematów, które same w sobie zasługują na osobne dysertacje doktorskie. Doktorant przyjął jak najbardziej słuszny styl komunikowania się z czytelnikiem łączący w umiejętny sposób naturalną narracyjność w odniesieniu do

¹ Patrz np. M. Głowiński, A. Okopień-Sławińska (red.): *Przestrzeń i literatura*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978; Z. Chojnowski, M. Mikołajczak (red.): *Regionalizm literacki w Polsce. Zarys historyczny i wybór źródeł*. Kraków 2016; E. Bartos: *Miejsca (w) wyobraźni*. Katowice 2019.

tematu pracy z krytyczną analizą istotnych elementów (popularno)naukowego czy literackiego wizerunku rzeki.

Grzegorz Wilga umiejętnie prezentuje poszczególne teksty, które oczywiście ukazują Odrę w różnych wymiarach – począwszy od opowiadania lub obszernej powieści, po niewielki szkic, reportaż lub felieton, ale także album fotograficzny, opracowanie turystyczne, fragment antologii, wiersze. Różnorodność materii np. historiograficznej, literackiej oraz wielość gatunków tekstów z pewnością utrudniała proces badawczy, z drugiej jednak strony zawarte w pracy przykłady odniesień do (nazwy) rzeki są interesujące i bardzo zróżnicowane.

Temat rozprawy doktorskiej, a więc Odra jako miejsce pamięci na Śląsku w kontekście stosunków polsko-niemieckich został dobrze opracowany, właściwie i przemyślanie zestawiony, przy czym Pan mgr Grzegorz Wilga pokusił się o ukazanie złożoności tematów i motywów – szczególnie w rozdziałach 5–6, dając w ten sposób kompleksowe opracowanie zagadnienia, poparte wywoływaniem teoretycznym (m.in. ujęcie interdyscyplinarne pamięci, pojęcie „pamięci amputowanej”, pamięć wysiedlonych, teorie kultury pamięci – M. Halbwachs, A. Erll, A. Assmann).

Uważam, że zostały tutaj nieco zachwiane proporcje, ponieważ jedynie siedemnaście stron pracy poświęcono rozważaniom teoretycznym, zaś dwadzieścia dwie strony całej rozprawy doktorskiej dotyczy Odry jako miejsca pamięci w obu państwach niemieckich. Inaczej mówiąc, w niektórych miejscach należałoby silniej zaakcentować znaczenie rzeki w wymiarze geopolitycznym. Wprawdzie Autor wydobywa i akcentuje tą kwestię [np. str. 38, 168], wskazując m.in. na „geopolityczną i geograficzną” [str. 270] charakterystykę Odry, aspekt ten uzupełniałby sformułowaną w temacie dysertacji perspektywę badawczą. W części analitycznej można by więcej miejsca poświęcić np. dziełom literackim i filmowym (np. przywołanej antologii *Im Westen fließt die Oder. Moderne Prosa über die polnische Westgebiete* [str. 206]). Natomiast w rozdziale

6 proponowałbym wprowadzić informację o trzyczęściowym filmie „Die Oder” w reż. Carstena Lindnera wyświetlanym w styczniu 2018 roku na niemieckim kanale edukacyjnym ARD-alpha. Produkcję BR-Schulfernsehen uzupełniają dostępne w Internecie materiały dydaktyczne (aut. Volker Eklkofer, Simon Demmelhuber).

Kolejną uwagę kieruję do przypisu oznaczonego numerem 603 [str. 168] w podrozdziale 4.2 rozprawy, w którym Doktorant zamieszcza informację uzupełniającą do cytatu. Wskazuje w przypisie na trzy z czterech pism, które w tytule noszą nazwę rzeki. W porządku chronologicznym są nimi:

1. „Odra. Pismo literacko-społeczne” – tygodnik a od 1945 roku dwutygodnik – zatem w odniesieniu do częstotliwości ukazywania się pisma odwrotnie niż podaje autor rozprawy doktorskiej – redagowany przez W. Szewczyka (współred. J. Baranowicz, Z. Hierowski, A. Grodzicki, W. Żukrowski), wydawany w Katowicach w latach 1945–50 w Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”.
2. „Odra. Miesięcznik społeczno-kulturalny” – regionalne czasopismo wydawane w Opolu 1957 roku, redagowane przez J. Gałuszkę (współpr. Z. Bednorz, R. Urban, Z. Zielonka).
3. „Odra. Tygodnik społeczno-kulturalny” – tygodnik wydawany we Wrocławiu w latach 1958–1961, redagowany przez J. Bajdora – pismo pominięte przez Autora rozprawy.
4. „Odra. Miesięcznik społeczno-kulturalny” – periodyk o zasięgu i znaczeniu ogólnopolskim wydawany we Wrocławiu od 1961 roku, powstały z przekształcenia wrocławskiego tygodnika „Odra” (1958–1961).

Wskazanie na wyżej wymienione opiniotwórcze czasopisma wraz z ich zwięzłą charakterystyką włączoną do treści pracy byłoby o tyle cenne i pożądane, ponieważ z jednej strony dopełniałoby obrazu całości, z drugiej wypełniałoby lukę w badaniach nad prasą poświęconą problematyce literackiej i kulturalnej Dolnego i Górnego Śląska.

Niewielkiej korekty wymaga także bibliografia rozprawy doktorskiej [rozdział 8], gdzie w literaturze podmiotu (podrozdział 8.1) w pierwszej kolejności pojawiają się źródła rozpoczynające się od pojęć ujętych w cudzysłów [str. 273]. Podobnie jest w zestawieniu literatury przedmiotu (podrozdział 8.2), w którym po źródle ujętym w cudzysłów pojawia się zapis bibliograficzny rozpoczynający się od imienia autorki, zamiast od jej nazwiska [str. 290]. Zachęcam Doktoranta do przejrzania pracy pod kątem poprawności korelacji imion i nazwisk autorów cytowanych źródeł, gdyż np. w przypadku R. Rducha [str. 43 i 299] widnieje błędne imię Radosław poprzedzone w rozprawie doktorskiej właściwym imieniem Robert [str. 42]. Powyższe drobne usterki nie wpływają jednak na odbiór i ocenę całości pracy.

Rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w zakresie dyscypliny literaturoznawstwo. Doktorant daje się poznać nie tylko jako literaturoznawca, ale także historyk. Jako całość praca doktorska Pana mgra Grzegorza Wilgi jest wyróżniającym się osiągnięciem naukowym, które warto byłoby ogłosić drukiem po uporządkowaniu warstwy narracyjnej, dokonaniu uzupełnień i usunięciu drobnych usterek.

Stwierdzam, że przedłożona do recenzji rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art. 13.1 Ustawy z dnia 13 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wnioskuje zatem o dopuszczenie Pana mgra Grzegorza Wilgi do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Katowice, 28 października 2019 roku

